# İnsani Gelişme ve Gelişemeyen Toplumlar

Sosyal ve siyasal bir varlık olan insanın birey olmasından ötürü sahip olduğu her türlü politik, ekonomik ve sosyal haklardan özgürce ve içerisinde bulunduğu toplumdaki her bir birey gibi ve her bir birey kadar yararlanıp yararlanamadığı sorusuna verilen yanıtlar "insani gelişim" kavramının esaslarını oluşturur. Her bakımdan insan özgürlüğüne dair olan bu kavram, toplum içerisindeki sıradan kişilerin kim oldukları, ne yaptıkları ve nasıl yaşadıklarıyla ilgilenir. Bu minvalde söz konusu yaklaşımın insanların ait oldukları toplumlarda sahip oldukları imkânlara ve bu imkânlar doğrultusunda yaptıkları seçimlere, hem bugün hem de gelecekte kendi potansiyellerini ne ölçüde gerçekleştirebildiklerine odaklandığını söylersek yanlış olmaz.[1]

İnsani gelişmişlik, ülkelerin ekonomik büyümeleriyle değil yetişmiş insan kalitesi, fırsat eşitliği, insanların yetenekleri ve yeteneklerini hangi bağlamda kullandıkları ile ilgili kriterler üzerinden ölçülebilen bir kavramdır.[2] Örnek olarak Uluslararası Para Fonu (IMF) ve Dünya Bankası (WB) verilerine göre kişi başına düşen millî geliri 129.726 dolar[3] olan Katar'daki insani gelişmişlik, yukarıda belirtilen kriterlere göre kişi başına düşen millî geliri 101.936 dolar[4] olan Lüksemburg'taki insani gelişmişlikten daha düşüktür.[5]

Manası itibarıyla evrensel bir nitelik taşıyan insani gelişme alanında, teorisi bir tarafa bırakıldığında ve dünya toplumları nezdindeki pratikleri incelediğinde, uzayan yaşam süresi, yoksulluktan kurtulan ve yetersiz beslenen insan sayısındaki gözle görülür azalma, son çeyrek yüzyılda insanlık adına önemli ilerlemeler olduğunun göstergeleridir. Örneğin 1990 yılında 1,9 milyar kişi aşırı yoksulluk içerisindeyken bu rakam 2015 senesinde 836 milyon kişiye düşmüş, gelişmekte olan bölgelerdeki yetersiz beslenen insanların oranı da 1990-1992'de %23,3'ten 2014-2016 yılları arasında neredeyse yarı yarıya azalarak %12,9'a kadar gerilemiştir. 2010 senesinde 100 milyon olan okula gitmeyen çocuk sayısının 2015 senesinde 43 milyon kişi azalarak 57 milyona düştüğü de bilinmektedir. Küresel ölçekte 15-24 yaş arasındaki okuryazarlık oranı 1990-2015 yılları arasında %83'ten %91'e yükselmiş, kadınlar ve erkekler arasındaki uçurum da bu yıllar süresince daralmıştır. Güney Asya'da gebelikte anne ölümü 1990-2013 yıllarında %64 oranında gerilerken bu oran Sahra-altı Afrika'da %49'dur.[6] Bu verilerden de anlaşılacağı üzere, insanlık son çeyrek yüzyılda eğitim, sağlık, beslenme gibi alanlarda kayda değer ilerlemeler kaydetmiştir.

Ancak buradaki temel sorun söz konusu ilerlemenin her insan için eşit oranda olmamasıdır.[7] Zira bütün bu iyileşmelere rağmen dünya nüfusunun çok büyük bir kısmının "mutlu olmak, yeterli beslenmek, sağlığı iyi olmak, bunların yanı sıra özsaygıya sahip olmak, toplum yaşamına katılmak"[8] gibi insani eylemlerden uzak olduğu görülmektedir. Peki, kim bu insanlar ve neden birileri için mümkün olan gelişmişlik başka birileri için söz konusu bile edilemiyor?

İnsani geliş(eme)me noktasında başta etnik azınlıklar olmak üzere, yoksul coğrafyalardaki yerli halklar, mülteciler ve göçmenlerle dışlanmış, hukuki, siyasi ve insani anlamda korunmaya muhtaç gruplar öne çıkmaktadır. Her kesime aynı ölçüde hitap etmesi gereken insani gelişmişliğin bir gelişememe hikâyesine dönüşmesinin altında da savaşlar ve doğal afetlerle değişen ve dönüşen dünyada artan yoksunluklar ve eşitsizlikler, ayrımcılık ve dışlama, sosyal norm ve değerler, önyargı ve hoşgörüsüzlük yatmaktadır.[9] Örneğin, 21. yüzyılda kadınlar hâlâ özel ve kamu sektörlerinde işe girme ve kazanç elde etme noktasında ayrımcılığa maruz kalmaktadır. Yoksulluk içerisinde yaşayan kadın sayısının yoksulluk içerisinde yaşayan erkek sayısından çok olduğu da az bilinen acı bir gerçektir. Latin Amerika ve Karayip bölgelerindeki yoksulluk oranlarında genel bir azalma olmasına rağmen yoksul hanelerde hayatlarını sürdürmek zorunda olan kadınların sayısı 1997 senesinde her 100 erkek için 108 kadınken, 2012 senesinde bu oran her 100 erkek için 117 kadına yükselmiştir.[10] Kadınların uğradıkları ayrımcılığa bir başka örnekse toprak mülkiyeti edinmeleriyle ilgilidir. Tarım sektöründeki iş gücünün %43'ünü oluşturan kadınlar, çalıştıkları arazinin kontrolü ya da elde edilen ürünün ne şekilde kullanılacağına ilişkin konularda karar alma yetkisine çoğunlukla sahip değildir.[11] Kadının mülkiyet hakkı birçok toplumda göz ardı edilmektedir. Öyle ki gelişmekte olan ülkelerde dahi kadınların arazi sahibi olma oranı %10 ile %20 arasındadır.[12] Birleşmiş Miletler (BM) Kalkınma Programı'nın 2016 senesinde hazırladığı insani gelişme raporuna göre sıralamanın en üstünde yer alan Norveç'te kadının iş gücüne katılma oranı %76, okuryazarlık oranı %99'dur; ayrıca siyasette de aktif olarak rol almaktadırlar. Norveç'te parlamentonun %40'ı ve bakanlıkların %47'si kadınlardan oluşmaktadır.[13] Aynı rapora göre 71. sırada bulunan Türkiye'de ise özel şirketlerdeki kadın istihdamının %25 olduğu ve kadın yöneticilerin oranının yalnızca %5 olduğu belirtilmektedir. Kadınların okuryazarlık oranının %81 olduğu Türkiye'de ortaokuldan mezun olabilen kadın oranı ise ancak %29'dur. Mevzubahis rapora göre siyasi liderlik noktasında tarihinde yalnızca bir kadın başbakan gören

Türkiye'de kadınların siyasete katılımı da oldukça düşüktür.[14]

Kadınların karşı karşıya kaldıkları her türlü ayrımcılık, toplumların kadına bakışıyla doğrudan ilgilidir. Ayrımcılık, dışlama, eşitsizlik, sosyal norm ve değerler hususunu somutlaştırmak adına verilen kadın örneğinde de görüleceği üzere, kadınlara yönelik söz konusu bu ötekileştirici bakış açısı toplumların insani gelişmişlik düzeylerini ortaya koymaktadır.

İnsani gelişmişlik düzeyini belirleyen diğer önemli faktörler ise insanoğlunun enerji üretme ihtiyacı sonucu ortaya çıkan çevresel kirlilik, temiz su kaynaklarına ve yeterli gıdaya erişim kapasitesi gibi insan hayatını doğrudan ilgilendiren durumlardır. Dünya üzerinde her yıl 6,5 milyon civarında insan hava kirliliği sebebiyle hayatını kaybetmektedir.[15] BM tarafından yayımlanan bir rapora göre 2012 senesinde 1,8 milyar insan dışkı maddeleriyle kirletilmiş içme suyuna maruz kalmıştır.[16] Dünyada güvensiz dışkı atık yönetimi halk sağlığı ve çevre için büyük risk oluşturmaktadır. 385 milyonu çocuk olmak üzere 766 milyon insan günlük 1,90 doların altında bir gelirle yaşarken, beş yaş altı çocukların %45'i yetersiz beslenme nedeniyle hayatını kaybetmektedir. Yalnızca 2016 yılında gelişmekte olan ülkelerde doğan 177 milyon çocuğun yetersiz beslenme sebebiyle yakalandıkları muhtemel fiziksel engellerden ötürü ileriki yaşamlarında ekonomik kazanç elde etme noktasında sorunlar yaşayacağı öngörülmektedir.[17]Bilhassa yoksul coğrafyalarda görülen böylesi temel yoksunluklar, insani gelişme eşiğinin bir türlü aşılamamasına sebebiyet vermektedir.

Bunların yanı sıra özellikle etnik azınlıkların, savaş ve doğal afetler gibi çeşitli sebeplerle farklı ülkelere göç etmiş kişilerin siyasi ve sosyal düzlemde dışlanıyor olmalarının yol açtığı yoksulluk ve insan ticareti karşısındaki hukuken savunmasız oluşları da bu grupların ve yaşadıkları toplumların geri kalmasının nedenleri arasındadır.[18]

İnsani gelişme adı altında yayınladıkları raporlarla belirli bir gelişmişlik modeli çizen ve herkes için insani gelişme sloganıyla yola çıkan Batılı kurum ve kuruluşlar neden geliştirme politikalarını herkes için eşit uygulamamaktadır?

Bu soru üç farklı şekilde ele alınabilir. İlki, küresel ölçekteki devletlerin insani gelişme konusunda sorun yaşanan coğrafya ve toplumların iyileştirilmesi hususunu önemsemiyor oluşlarıdır. İkincisi, çoğunluğu BM çatısı altında faaliyet gösteren yardım kuruluşlarının BM Güvenlik Konseyi'nden çıkan kararlara göre hareket ediyor olmasıdır. Bugün dünya üzerindeki herkes BM'nin Ortadoğu'da hayatını kaybeden yüz binlerce kadın ve çocuğa, Afrika'da açlıktan derileri toprağa yapışan insanlara, savaş coğrafyalarında fiziksel ve cinsel istismara uğrayan binlerce sivile karşı sessiz kaldığını bilmektedir. Kısacası, büyük devletlerin üç maymunu oynadığı bir dünyada BM'ye bağlı yardım kuruluşlarının kalıcı bir çözüm üretme niyetlerinin olduğunu söylemek safdillik olacaktır. Hasılı, hazırlanan insani durum raporlarında bahsi geçen mağduriyetler Batı için çoğu zaman yalnızca sayısal verilerden ibarettir. Üçüncü ve üzerinde önemle durulması gereken bir diğer husus ise; toplumların biricikliğidir. Yani her çağ ve her toplum farklı karaktere sahiptir.[19] Bundan dolayı da yapılan araştırmalar neticesinde sunulan önerilerin o toplum nezdinde bir karşılığının olması gerekmektedir. Söz konusu raporlarda toplumların bir nevi yeniden inşasıyla ilgili analizler, toplumların kendine haslığını ve biricikliğini görmezden geldikçe bütün bu çalışmalar bilimsel temelden yoksun içi boş fanteziler olmaktan kurtulamayacaktır. Kısa vadede sağlanan birkaç küçük ilerleme uzun vadede savaşlar, açlık, yoksulluk ve eşitsizlikler ekseninde savrulan toplumları istikrara ne yazık ki kavuşturmayacaktır.

[1] “About Human Development”, United Nations Development Programme, http://hdr.undp.org/en/humandev.

[2] “Human Development Reports”, United Nations Development Programme, http://hdr.undp.org/en/content/human-development-index-hdi

[3] “Kişi başına düşen milli geliri en yüksek ülke belli oldu”, *AA*, http://aa.com.tr/tr/dunya/kisi-basina-dusen-milli-geliri-en-yuksek-ulke-belli-oldu/7352

[4] “ Kişi başına düşen milli geliri en yüksek ülke belli oldu”.

[5] Lüksemburg, insani gelişmişlik sıralamasında 20. sırada iken Katar 33. sıradadır. “2016 İnsani Gelişme Raporu: Herkes İçin İnsani Gelişme”, U

[6] “The Millennium Development Goals Report 2015”, United Nations, s. 4, http://www.un.org/millenniumgoals/2015_MDG_Report/pdf/MDG%202

[7] “2016 İnsani Gelişme Raporu: Herkes İçin İnsani Gelişme”, s. iii.

[8] “2016 İnsani Gelişme Raporu: Herkes İçin İnsani Gelişme”, s. 1.

[9] “2016 İnsani Gelişme Raporu: Herkes İçin İnsani Gelişme”, s. iii.

[10] “The Millennium Development Goals Report 2015”, s. 8.

[11] “Women and Land Rights”, March 2015, Swedish International Development Cooperation Agency-Sida, s. 1, http://www.sida.se/contentassets

[12] “2016 İnsani Gelişme Raporu: Herkes İçin İnsani Gelişme”, s. 5.

[13] “The Global Gender Gap Report 2016”, World Economic Forum, s. 280, http://www3.weforum.org/docs/GGGR16/WEF_Global_Gender_Gap_

[14] “The Global Gender Gap Report 2016”, s. 347.

[15] “World Energy Outlook 2016 Special Report Energy and Air Pollution”, International Energy Agency, https://www.iea.org/publications/freepublications/publication/weo-2016-special-report-energy-and-air-pollution---executive-summary---english-versi

[16] “The Millennium Development Goals Report 2016”, s. 23.

[17] “Human Development Report 2016”, Human Development Everyone, UNDP, s. 29, http://hdr.undp.org/sites/default/files/2016_human_develop

[18] “2016 İnsani Gelişme Raporu:Herkes İçin İnsani Gelişme”, UNDP, s. 5.

[19] Scott Gordon, *Sosyal Bilimler Tarihi ve Felsefesi*, İstanbul: Küre Yayınları, s. 320.